

Βαγγέλης Ἀθανασόπουλος

Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΙΜΕΡΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
«ΣΜΙΚΡΥΝΣΗΣ» ΕΝΟΣ ΜΥΣΤΙΚΙΣΤΙΚΟΥ ΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

I

Μέ αφορμή τήν ανάγνωση τοῦ βιβλίου ποίησης τοῦ Χουάν Ραμόν Χιμένεθ μέ τίτλο *Θεός πού ἐπιθυμεῖται κι ἐπιθυμεῖ*¹, θά ἀναφερθῶ στά προσωπικά μου προβλήματα ἀνάγνωσης αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, πιστεύοντας ὅτι ἡ ἔστω καί συνοπτική τους παρουσίαση θά μπορούσε νά παίξει τό ρόλο κάποιων ἀρχικῶν ὑποθέσεων πάνω στό γενικό θέμα τῆς ἀνάγνωσης κειμένων αὐτῆς τῆς κατηγορίας. Μ' αὐτό δέν θέλω νά πῶ πῶς δέχομαι τή διάκριση κάποιων ποιητικῶν κειμένων ἀπό κάποια ἄλλα μέ βάση ὀρισμένα κριτήρια, καί ὡς ἐκ τούτου τήν ὕπαρξη μιᾶς ἐιδικῆς κατηγορίας κειμένων πού θά ἀπαιτοῦσε ἕνα ἰδιαίτερο τρόπο ἀνάγνωσης· ἀπλῶς ἀναφέρομαι γενικά σ' ἐκεῖνα τά ποιητικά κείμενα πού πέρα ἀπ' τό ὅποιο σημασιοδοτικό τους βάθος συνιστοῦν μιᾶ ἐορτή τοῦ λόγου. Μιλῶ γιά μιᾶ ποίηση πού δέν ἔχει ἀπαρνηθεῖ τόν ἐκφρασιακό πλοῦτο γιά χάρη τῆς σημασιοδοτικῆς πολλαπλότητας, πού δέν ἔχει θυσιάσει τό λόγο στό νόημά του· γιά ἕνα λόγο ὕψηλό πού ἀναπτύσσεται μέ τελετουργική σοβαρότητα καί πού τό κλίμα του τῆς τελετουργίας ἐνισχύεται κάθε τόσο ἀπό λέξεις πού μέσα σ' αὐτό τό κλίμα φαίνονται πρωτάκουστες, ἀχρησιμοποίητες, παρθένες, ἱερές, βαρυσήμαντες λέξεις, πού σκοπεύουν ψηλά, λέξεις πού δίνουν τήν ἐντύπωση ὅτι θέλουν νά μιλοῦν μόνο γιά τό θεό.

Αὐτή ἡ ποίηση, πού συμβατικά τήν ὀνομάζουμε ὕψηλή, ἔχει τήν ιδιότητα - ἱκανότητα νά κρύβεται· κι ὅσο περισσότερο συμβαίνει αὐτό, τόσο φυσικά πιό δύσκολη γίνεται ἡ ἀνάγνωσή της: αὐτό συμβαίνει καί μέ τήν ποίηση τοῦ Χιμένεθ. Τό τεχνικό χαρακτηριστικό τοῦ ποιητικοῦ του ὁράματος εἶναι ἡ ἐμμονή· κι αὐτή ἡ ἐμμονή τοῦ ὁράματός του ἐξουθενώνει. Θεᾶται, ξανά καί ξανά· τό ἴδιο πάντα ὄραμα, ἀλλά μέ χίλιες μορφές· εἶναι ὁ θεός ὡς θάλασσα καί ὡς ἄνεμος, ὡς ἀναμονή κι ὡς ἐρχομός, ὡς ἀνησυχία καί ὡς γαλήνη. Τό ὄραμά του δέν μπορῶ νά τό δῶ, ὅμως κάπως τό αἰσθάνομαι — μέ δυσφορία: μέ πλήττει, ὀράτο καί ἀπό παντοῦ. Αὐτή ἡ ποιητική ἔκφραση τοῦ ὁράματος μοιάζει νά εἶναι μόνο δική του, ἀποκλειστικά καί μόνο τοῦ ποιητῆ. Δέν μπορῶ νά βρῶ τή γωνία ἐκείνη ἀπ' ὅπου κοιτάζοντας θά βρῶ τή σωστή προοπτική του — ἐκείνη, δηλαδή, τήν προοπτική πού μοῦ εἶναι, ἔστω καί μερικά, γνώριμη καί, κατά συνέπεια, οἰκεία. Αὐτό τό ὄραμα δέν μπορῶ νά τό δῶ· ἴσως, μόνο νά τό ἀναλύσω μπορῶ· καί ἀναλύοντάς το

1. Χουάν Ραμόν Χιμένεθ, *Θεός πού ἐπιθυμεῖται κι ἐπιθυμεῖ*, Εἰσαγωγή - μετάφραση Κώστα Ε. Τσιρόπουλου, Ἀστρολάβος / Εὐθύνη, 1984.

Ίσως νά ἔχω μιά ἄποψη τοῦ περισσότερο εὐδιάκριτη. Χρειάζεται, μ' ἄλλα λόγια νά θρῶ κάποιους «τρόπους» ἀνάγνωσης.

Μιά πρώτη δοκιμὴ ἑνός τέτοιου «τρόπου» καθορίστηκε ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ ἀνάγκη ποὺ ἔνιωθα νά γυμνώσω αὐτὴν τὴν ποίηση ἀπ' τὴν ἱεροπρέπεια καὶ μετὰ κι ἀπ' τὴν ἀτμόσφαιρα ποὺ οἱ εἰκόνες τῆς πρώτα ἔφτιαχναν καὶ μετὰ κατοικοῦσαν μέσα τῆς — ἂν καὶ σ' αὐτὴ τὴν προσπάθεια ἦταν ἀσίγαστη ἡ ὑπόψια τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς ἀντίστροφης σχέσης ἀνάμεσα στὶς εἰκόνες καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα: ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν ἐκείνη ποὺ γεννοῦσε τὶς εἰκόνες, γιὰ νά ἀποδοθεῖ μὲς ἀπ' αὐτές. Ὅμως αὐτὴ ἡ ἀντίστροφη σχέση στεκόταν ἐμπόδιο στὴν ἐπιλογή τῆς διαδικασίας τῆς ἀνάγνωσης ποὺ εἶχα κάνει μιά καὶ δήλωνε τὸ πρωτεῖο καὶ τὴν κυριαρχία αὐτοῦ ἀκριβῶς ποὺ προσπαθοῦσα —σ' αὐτὴν τουλάχιστον τὴ φάση— νά ἀποδυναμώσω: τοῦ ὁράματος, δηλαδὴ, τοῦ ποιητῆ.

Μὲ τὴ γύμνωση ἀπ' τὴν ἱεροπρέπεια τοῦ λόγου καί, μετὰ, κι ἀπ' τὴν ἀτμόσφαιρα, θά μείωνα τὶς διαστάσεις αὐτῆς τῆς ποίησης, καὶ πετυχαίνοντας αὐτό θά κατόρθωνα μιά πρώτη ἀνάγνωση, τὴ δοκιμαστικὴ ἀνάγνωση ἑνός κειμένου ποὺ δέν εἶναι αὐτό τοῦ ποιητῆ, ἀλλ' ἓνα κείμενο πειραματικό. Μικραίνοντας τὴν κλίμακα τοῦ ἔργου διαπίστωνα ὅτι μποροῦσα νά ἔχω μιά σμικρυνμένη «ὀλική» ἄποψη τοῦ ὁράματος αὐτῆς τῆς ποίησης. Μετὰ εἶχα, θέβαια, τὴν πρόθεση νά προσθέσω αὐτό ἀκριβῶς ποὺ ἀφαίρεσα, νά προσθέσω τὰ στρώματα τοῦ κάλλους καὶ τοῦ νοήματος ὥσπου τὸ ἔργο ν' ἀποκατασταθεῖ στὴ φυσικὴ του κλίμακα ποὺ τῶρα εἶχε παραβιαστεῖ γιὰ νά χωρέσει στὴν ἀντίληψή μου — μόνο ποὺ αὐτὴ ἡ «φυσικὴ» κλίμακα τοῦ ἔργου δέν ὑπάρχει· δέν ὑπάρχει μὲ τὸ νόημα ὅτι τὸ ἔργο τέχνης γενικὰ δέν ἔχει μιά κλίμακα συγκεκριμένη κι ὀριστικὴ· ἔχει, μᾶλλον, μιά κλίμακα «πραγματικὴ», δηλαδὴ μιά κλίμακα δυναμικὴ, ποὺ βρίσκεται συνεχῶς σ' ἐξέλιξη καὶ ποὺ εἶναι ἀνοιχτὴ πάντα σὲ νέες καὶ ὁλοένα περισσότερες σύνθετες ἐκτιμήσεις τῆς.

Ἡ ἀνάγνωση ἑνός κειμένου ποὺ σ' ἓνα πρῶτο τουλάχιστον ἐπίπεδο δέν προσπαθεῖ νά συστήσει κάποια λογικὴ σημασία, ἀλλὰ ἀπλὰ νά ἐκφράσει κάτι, μᾶς κατευθύνει πρὸς μιά ἀνάγνωση ὅπου οἱ λέξεις δέν νοοῦνται μὲ τὴ λογικὴ, ἀλλ' ἐκτιμῶνται μὲ τὰ αἰσθήματά μας. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο ἂν αὐτὴ ἡ αἰσθηματικὴ στοίχιση τῆς ἀνάγνωσης μὲ τὸ κείμενο ὠθεῖ πρὸς πέρα, πρὸς μιά ἀνάγνωση ποὺ συνίσταται στὴν καθαρὰ λογικὴ κατανόηση τοῦ κειμένου. Ὅσο, ὅμως, ἡ ἀνάγνωση κινεῖται στὸ ἐπίπεδο τῆς αἰσθηματικῆς τῆς στοίχισης μὲ τὸ κείμενο, εἶναι ἰσχυρὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπαρξῆς τοῦ —ἢ ἑνός— ὑποκειμένου τῆς γραφῆς· κι αὐτό γιατί ἡ αἰσθηματικὴ ἐκτίμηση τοῦ κειμένου λειτουργεῖ σ' ἓνα ἐπίπεδο προσωπικῆς σχέσης.

Έτσι, κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης - στοίχισης αισθηματικής, το θέμα του υποκείμενου της γραφής, του υποκείμενου της επιθυμίας, του κάτοχου του όλου οράματος, εμφανίζεται ως πρόβλημα μιά και τό κείμενο αυτό δέν ανάγεται σ' ένα πρόσωπο: ή προέλευση του κειμένου αποκτά ένα βάθος πολλαπλό πού παρότι αυτό θά αποδειχθεί αργότερα επιπονητικό —μιά και έπισπεύδει τήν πορεία πρὸς τήν ανάγνωση - λογική κατανόηση— πρὸς τό παρόν περιπλέκει στά πρῶτα της βήματα τήν ανάγνωση.

Σ' αυτό, λοιπόν, τό πρώτο στάδιο τῆς ανάγνωσης μιά ἀπορία ἐπανέρχεται συνεχῶς: ποιά εἶναι ἄραγε ή ἀκριβῆς σχέση μεταξύ πρωτότυπου καί μετάφρασης; Ποιός λόγος τράβηξε τόν ἄλλο μέχρις ἐδῶ; Ἡ σοβαρότητα τοῦ ὕφους κι ή τελετουργικότητα τοῦ ρυθμοῦ εἶναι τοῦ λόγου τούτου ή τοῦ λόγου ἐκείνου, τοῦ ἄλλου λόγου; Ἔχουμε ἀπ' τή μιά τό λόγο τοῦ ποιητῆ πού ἔγραψε κι ἀπό τήν ἄλλη τό λόγο τοῦ ποιητῆ πού διάβασε καί ξανάγραψε σέ μιά ἄλλη γλῶσσα. Μές ἀπό καταστάσεις ἀντιστοιχίας τοῦ ἐνός λόγου μέ τόν ἄλλο τί μπορεῖ νά συσταθεῖ; — ή ἀντιστοιχία ὡς κατορθωμένη ἰσορρόπιση τῶν δύο γραφῶν, μία ad hoc ἰσορρόπιση, μιά στάθμιση τῆς λέξης μέ τή λέξη, τῆς φράσης μέ τή φράση, τῆς εἰκόνας μέ τήν εἰκόνα, τῆς σημασίας μέ τή σημασία, ή ἀντιστοιχία ὡς μία σταματημένη διάρκεια: ή ἀντιστοιχία τοῦ πρωτότυπου κειμένου μέ αὐτό τῆς μετάφρασής του ὅσο πιό ἀκριβῆς τόσο πιό στατική εἶναι: ή τέλεια ἰσορρόπιση τῶν δύο κειμένων ἰσοδυναμεῖ μέ μιά πλήρη ἀφαίρεση ἀπό τό δεύτερο κείμενο τῆς δυναμικότητάς του. Μ' αὐτόν τόν τρόπο μήπως στήν ἀκριβή ἀντιστοιχία - ἰσορρόπιση τῆς λέξης μέ τή λέξη, τῆς φράσης μέ τή φράση, τῆς εἰκόνας μέ τήν εἰκόνα, τῆς σημασίας μέ τή σημασία, μήπως σ' αὐτήν τήν ὡς πρὸς τό ἐπιμέρους καθολική ἀντιστοιχία δέν ὑφίσταται ἀντιστοιχία τοῦ οράματος μέ τό ὄραμα; — τοῦ οράματος τοῦ πρώτου ποιητῆ μέ τό ὄραμα τοῦ δεύτερου ποιητῆ; Κι ἂν ναι, τότε τό ὄραμα πού μέ βασανίζει μήπως εἶναι τοῦ μεταφραστῆ;

Ἡ ἐμπλοκή μου σ' αὐτό τό πρόβλημα μοῦ θύμιζε ἔντονα τή «μανία ἀμφιβολίας» (Doubting mania), τό ψυχολογικό ἐκεῖνο σύνδρομο κατὰ τό ὁποῖο διακατέχεται κανεῖς ἀπό μιά ἔντονη διανοητική ἀνησυχία πού προέρχεται ἀπό τήν ἔλλειψη βεβαιότητος καί πού καθορίζει ὅλες τίς πνευματικές μανίες τοῦ δισταγμοῦ, καθώς καί τῆς ἔρευνας ἐκείνης πού θέλει νά πηγαίνει ὅλο καί πιό πέρα, ὅλο καί πιό πίσω, καί πού θυσιάζει τήν πορεία της πρὸς τά μπρός γιά μιά περιπλάνηση στούς μαιάνδρους μιάς ἀδηφάγας καί συνεχῶς ἀνανεούμενης ἀμφιβολίας. Αὐτή ή «μανία τῆς ἀμφιβολίας» εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἐχθρός τῆς ἀνάγνωσης στίς πρῶτες της φάσεις καί ή ἐνίσχυση πού θά μπορούσε νά δώσει τό πρὸς ἀνάγνωση κείμενο γιά τήν ἀντιμετώπισή της εἶναι ἀκόμη μικρή. Ἡ λύση τῆς ἀποφασιστικῆς τομῆς - διακοπῆς προβληματισμῶν αὐτοῦ τοῦ εἵδους ἀφήνει πάντα ἓνα κενό, τή σκιά

μιάς υποψίας, ένα αίσθημα ανασφάλειας πού υπονομεύει την εξέλιξη της ανάγνωσης· αντίθετα, η αντιμετώπιση της «μανίας της αμφιβολίας» μέσα στα ίδια της τα πλαίσια είναι αποτελεσματικότερη. Άλλωστε, η άπορία αυτή με παράπεμπε σ' ένα άλλο είδος δουλειάς πού σ' αυτή τη φάση της ανάγνωσης —όπου ακόμη δεν είχα κατορθώσει να έχω ούτε μία γενική άποψη του ποιητικού οράματος— φαινόταν ξένη αλλά και αδύνατη σύμφωνα με τις παρούσες τουλάχιστον αντικειμενικές συνθήκες. Έτσι, θεώρησα την άπορία αυτή ξένη πρὸς τό κείμενο πού είχα στά χέρια μου: γιατί η πραγματικότητα του κειμένου πού διάβαζα να ανακαλεί τό φάντασμα ενός άλλου κειμένου; Άλλωστε θά μπορούσε αυτό τό κείμενο - φάντασμα να μην υπάρχει· δεν θά ήταν δυνατό ένα κείμενο να υπάρχει μές απ' την πρόφαση ὅτι δῆθεν μεταφράζει κάποιο άλλο κείμενο υποθετικό, ανύπαρκτο; Μήπως κάθε κείμενο —έννω πρωτότυπο— δεν αποτελεί τή «μετάφραση» κάποιου άλλου ἢ κάποιων άλλων «κειμένων» διατυπωμένων μὲν —σ' ὅποιαδήποτε μορφή ἔκφρασης τῆς τέχνης αλλά καί τῆς ἐπιστήμης— αλλά ἄγνωστων στό συγγραφέα, ἤ, «ἄγραφων» μὲν, αλλά πού υπάρχουν, ἔστω καί σέ λανθάνουσα κατάσταση, μέσα στίς συνειδήσεις ὅλων;

Μέ τό ξεπέραςμα αὐτῆς τῆς ψευδοαπορίας ἡ ἀνάγνωση ἀποδεδεσμεύεται ὄχι μόνο ἀπ' αὐτήν, αλλά καί ἀπό ὅλα ἐκεῖνα τά «θεωρητικά» ψευδοπροβλήματα πού θάζει ἡ ἀνάγνωση μπροστά της σάν ἐμπόδια καί φραγμούς στήν ἴδια της τήν ὁρμή· καί καθώς ἡ ἀνάγνωση ἀναπτύσσεται τώρα ἐλεύθερα, ἀποκαλύπτει ἀμέσως καί σημαντικό αλλά καί μαζί συγκινητικό: ἐκείνη ἡ προγραμματική μου ἀρχή γιά τόν περιορισμό τῆς «κλίμακας» τοῦ κειμένου γιά νά γίνει δυνατό νά χωρέσει αὐτό στήν ἀντίληψή μου, ὑπῆρξε καί πρόθεση τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ πού ἴσως κι αὐτός ἔνιωσε τό πραγματικό —πραγματικό μέ τή δυναμική του ἔννοια— μέγεθος τοῦ οράματός του καί προσπάθησε νά τό γνωρίσει, νά τό ἐλέγξει συνειδησιακά σμικρύνοντάς το μές ἀπό ἕνα ποιητικό ὄραμα πού —πέρα ἀπ' τό ὅτι γενικά λειτουργεῖ ὡς μεθοδική μετὰθεση τοῦ ἀσύλληπτου μέσα στήν ἀνεκτὴ γιά τήν ἀνθρώπινη ἀντίληψη κλίμακα τῆς τέχνης— στή συγκεκριμένη περίπτωση στοιχειοθετεῖται μ' ἕνα τρόπο ταπεινό, εἶναι ἕνα ποιητικό ὄραμα μετρημένο, πού αὐτό τό ἴδιο ἔχει θέσει τά ὅριά του καί ποτέ δέν τά ὑπερβαίνει. Αὐτὴ ἡ διπλὴ σμίκρυνση τοῦ πραγματικοῦ οράματος, ὡς ὄραμα ποιητικό ἀπὸ τῆς μιάς, αλλά κυρίως ὡς ὄραμα ποιητικό μετρημένο, συνιστᾷ τήν «ποιητικὴ αὐτοταπεινώση» τοῦ Χιμένεθ, ἡ ὁποία συντελεῖται μ' ἕναν ἀπόλυτο τρόπο: ὁ ποιητὴς προσπαθεῖ νά περιορίσει τό ποιητικό του —πιά— ὄραμα μές ἀπ' τὴ θεματικὴ ἐπανάληψη, ἔμμονή, ὁμοιομορφία καί ὁμοιογένεια.

Ὅμως αὐτὴ του ἡ τῶση γιά ὀριοθέτηση καί περιορισμό τοῦ οράματος τοῦ στέρησε ἀπὸ τὴ μιά μεριά ὅλο ἐκεῖνο τό πλάτος πού θά

μπορούσε ως προς την απόκτηση ποικίλων μορφών και θεμάτων να κερδίσει τό όραμά του, αλλά από την άλλη του έδωσε μία διάσταση βάθους: ό περιορισμός - έμμονή του όράματος βρήκε σάν έκφρασιακό του σύστοιχο την τελετουργική επανάληψη· μιάν επανάληψη κλειστή μέσ στην «άγαπητική συνείδηση», μέσ στην τελετουργία της έπιθυμίας πού προσφέρουμε και πού δεχόμαστε, της έπιθυμίας πού άπορρέει από έμάς και της έπιθυμίας πού έρχεται πρός έμάς, της έπιθυμίας πού τή ροή της τή νιώθουμε από παντού και πρός όλες τίς κατευθύνσεις· ή έπιθυμία θεός και ό θεός έπιθυμία, ό έπιθυμούμενος θεός και ό θεός έπιθυμητής. Ό έπιθυμούμενος θεός κι ό θεός έπιθυμητής είναι ή επανάληψη του ίδιου «θεού», του ίδιου «προσώπου» σέ άμοιβαία άντανάκλαση κι άντιστροφή: όταν αγαπά είναι ό αγαπώμενος, κι όταν αγαπιέται είναι ό αγαπών. Ό έπιθυμούμενος θεός κι ό θεός έπιθυμητής κατορθώνουν —και συμβολίζουν— την ένότητα-ταυτότητα του ύποκειμένου μέ τό άντικείμενο της έπιθυμίας· ή έπιθυμία του θεού, ή έπιθυμία του Άλλου, είναι ή έπιθυμία της έπιθυμίας του· ή έπιθυμία δέν είναι παρά έπιθυμία αυτής της ίδιας της έπιθυμίας.

Αυτό, όμως, είναι ένα από τά χαρακτηριστικά θέματα του μυστικισμού και έχοντας φτάσει σ' αυτό είχα ταυτόχρονα περάσει στή δεύτερη εκείνη άνάγνωση της ποίησης του Χιμένεθ πού τώρα πιά σήμαινε μέ τρόπους και σέ επίπεδα άλλα.

II

Είναι γνωστό ότι ό μυστικός επιδιώκει νά κενωθεί από έπιθυμίες, φόβους, μιση· γιατί όσο περισσότερο έπιθυμεί, τόσο περισσότερο έχει άνάγκες, σέ βαθμό πού νά καθορίζεται άπ' την άνάγκη· γι' αυτό όσο περισσότερο θέλει, τόσο περισσότερο είναι άνάγκη νά θέλει λιγότερο. Όταν ό Θεός ρώτησε τόν Ba Yazid τί έπιθυμεί, εκείνος άπάντησε: «Έπιθυμώ νά μήν έπιθυμώ»². Ό ύψιστος σκοπός του μυστικού είναι νά ύποτάξει την έπιθυμία, γιατί αυτή είναι πηγή της άγνοιας και της άμαρτίας· και μαζί μέ την έπιθυμία θέλει νά υπερνικήσει και τή χωροχρονική ύπαρξη γιατί αυτή άποτελεί την προϋπόθεση της έπιθυμίας.

Ένώ, όμως, τό όραμα του Χιμένεθ μάς παρουσιάζεται μ' όλες εκείνες τίς ιδιότητες πού χαρακτηρίζουν ένα μυστικιστικό όραμα, παρόλα αυτά ή επιδίωξη του μυστικού πού μόλις άναφέραμε φαίνεται ότι έρχεται σέ άντίθεση μέ τό όραμα της ζωής και του κόσμου του Χιμένεθ, μία και άκριβώς ή έπιθυμία είναι αυτή πού συνιστά τό μυστικιστικό έδαφος και την άτμόσφαιρα του όράματός του. Η πρώτη

2. Π6. A. J. Arberry, *Discourses of Rumi*, London, John Murray, 1961, σ. 138.

έντύπωση είναι ότι βρισκόμαστε μπροστά στην περίπτωση ενός αίρετικού μυστικού ποιητή· όμως δέν πρόκειται ακριβώς για κάτι τέτοιο καί θά ἐξηγήσουμε ἀμέσως γιατί.

Τήν ποίηση τοῦ Χιμένεθ τήν καθορίζει ἕνα ἔντονο αἶσθημα τῆς πραγματικότητας· δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι τήν ταυτότητά του τή βρίσκει μόνο μέσα ἀπ' τήν αἴσθηση ὅτι περιβάλλεται ἀπό κάτι ἀπόλυτα ὑπαρκτό, ἀπό κάτι πού εἶναι αἰσθητό, ἀπό μιά πραγματικότητα πού παρότι εἶναι πνευματική δέν περιορίζεται στόν ἐτασμό καί στή θεωρία, πού δέν ἐκδηλώνεται μέσα ἀπό καταστάσεις ζωϊκῆς ἀδράνειας καί ψυχικῆς ἀπάθειας, ἀλλ' εἶναι μιά πραγματικότητα ζῶσα. Αὐτό τό αἶσθημα, ὅμως, πού ἔχει γιά τήν πραγματικότητα —γι' αὐτό δηλαδή πού εἶναι πραγματικό— εὐκόλα διακρίνουμε ὅτι ταυτίζεται μέ τό αἶσθημα τῆς παρουσίας κάποιου, ἤ, κάποιας παρουσίας. Οἱ ἔννοιες τῆς παρουσίας ἀπ' τή μιά, καί τῆς πραγματικότητας πού ἄμεσα ἀντιλαμβανόμαστε ἀπό τήν ἄλλη, ταυτίζονται. Τό γεγονός ὅτι ἔχει τήν αἴσθηση τῆς παρουσίας κάποιου ὑπερκαλύπτει γνωσιακά τήν κατάσταση ἐκείνη ὅπου μέ τίς αἰσθήσεις του ἔχει ἄμεση ἀντίληψη ἑνός πράγματος. Αὐτή ἡ διάκριση ἀνάμεσα στό αἶσθημα τῆς παρουσίας καί στήν αἰσθητηριακή ἀντίληψη κάποιου δέν παραπέμπει στή σημασία ἐκείνη τῆς σύλληψης τῆς πραγματικότητας σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἔχουμε ἀντίληψη τοῦ τί εἶναι πραγματικό μέσα ἀπό συμπερασμούς πού μόνο ἔμμεση σχέση ἔχουν μέ ὅλα ἐκεῖνα τά ἀντικείμενα καί φαινόμενα πού ἄμεσα ἀντιλαμβανόμαστε. Ἀντίθετα, ἐδῶ πρόκειται γιά ἕνα αἶσθημα τοῦ πραγματικοῦ πού βασίζεται σέ μίαν ἀπευθείας ἀντίληψη· τό γεγονός ὅτι ἕνα πράγμα ὑπάρχει δέν μπορεῖ νά προκύψει μέσα ἀπό καθαρές ἔννοιες. Μόνο πού ἐδῶ αὐτή ἡ ἀπευθείας ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας συντελεῖται μέσα ἀπό τό αἶσθημα τῆς παρουσίας καί ὄχι τῆς ἄμεσης ἀντίληψης κάποιου³.

Πέρα, ὅμως, ἀπ' τήν ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας ὡς παρουσίας, ἡ «παρουσία» αὐτή στόν Χιμένεθ ἔχει μιά περισσότερο συγκεκριμένη μορφή· εἶναι ἡ αἴσθηση τῆς παρουσίας τοῦ θεοῦ, εἶναι ἡ συνείδηση τοῦ ἀπόλυτου. Ἔτσι, ὁ κόσμος τῆς φαινομενικότητας ἐπενδύεται μέ μιά «πραγματικότητα», μέ μιά σημασία, πού τόν καθιστᾷ κόσμο τῆς πραγματικότητας· ἡ πραγματικότητα εἶναι ἡ φαινομενικότητα διαποτισμένη ἀπό τήν παρουσία τοῦ θεοῦ.

Αὐτό τό αἶσθημα τῆς παρουσίας, πέρα ἀπό τό ὅτι ἀποτελεῖ τρόπο σύλληψης τῆς πραγματικότητας, ἀποκαθιστᾷ καί ἐπιβεβαιώνει καί μιά

3 Πβ. Joseph Maréchal, *Studies in the Psychology of the Mystics*, New York, Magi Books, 1964², σσ. 58 καί 135-6.

σχέση χωρική του υποκειμένου που αντιλαμβάνεται από τη μία, και αυτού του οποίου την παρουσία αισθάνεται από την άλλη. Αυτή ή σχέση, όμως, παρόλη την αρχική εντύπωση που δίνει, δεν είναι άμιγώς χωρική, γιατί αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, τότε θα καλλιεργούσε αισθήματα διαφοροποίησης και διάκρισης ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο. Δεν είναι, λοιπόν, άμιγώς χωρική αυτή η σχέση, αλλά διαθέτει —σε βαθμό μάλιστα τέτοιο που νά καθορίζεται απ' αυτές— και χρονικές παραμέτρους, είναι δηλαδή μία σχέση «πνευματικοποιημένη».

“Έρχεσαι απ’ τόν βορρά μου προς τό νότο μου,
έρχεσαι από την ανατολή μου προς τη δύση μου,
μέ συντροφεύεις, διασταύρωση μοναδική και μέ οδηγᾷς
ανάμεσα από τά τέσσερα ἀθάνατα σημεία,
ἀφήνοντάς με πάντα στό κέντρο τους καί στό κέντρο μου
πού τό κέντρο σου εἶναι⁴.”

Καί ὅσο οἱ χωρικές σχέσεις ὑποκαθίστῶνται ἀπό σχέσεις χρονικές, ὅσο δηλαδή τή θέση μιᾶς χωρικής ἀντί/συμ-παράθεσης ἔρχεται νά πάρει μία χρονική συμπόρευση, τόσο ἡ σχέση πνευματικοποιεῖται:

“Ὅταν βγαίνεις σέ ἥλιο, θεέ κατορθωμένε,
δέν βρίσκεσαι στήν ανατολή σου μόνος·
βρίσκεσαι στό ἡλιόγερμά σου,
στόν βορρά μου, στό νότο μου·
βρίσκεσαι, μέ τίς ἀποχρώσεις μιᾶς μορφῆς βυσσινιάς,
ἐσωτερικῆς καί πλήρους,
πού θωρεῖ πρός τά ἐντός,
στή συνολικότητα τοῦ χρόνου καί τοῦ χώρου⁵.”

Καί ὅσο ἡ σχέση τους πνευματικοποιεῖται, τόσο τό αἶσθημα τῆς διάκρισης κι ἀντιπαράθεσης χάνεται, ἐνῶ δημιουργεῖται ἕνα αἶσθημα ἔνωσης ἀρχικά, καί μετά ἕνα αἶσθημα ταύτισης·

Αὐτή ἡ συνείδηση πού μέ περιέβαλε
σέ ὅλη μου τή σιωπή,
ὡς φωτοστέφανο, αὔρα, ἀτμόσφαιρα τοῦ ὄντος μου,
τώρα ἐμπῆκε στά σωθικά μου.

Τώρα τό φωτοστέφανο εἶναι ἐντός
καί τώρα τό σῶμα μου εἶναι κέντρο
ὁρατό τοῦ ἑαυτοῦ μου· εἶμαι, ὁρατός,
σῶμα ὥριμο αὐτῆς τῆς στίλβης,

4. Χουάν Ραμόν Χιμένεθ, *μνημ. ἔργο*, σ. 30.

5. Στό ἴδιο, σ. 71.

ἔτσι ὅπως ὁ καρπός, πού ὑπῆρξε ἄνθος
τοῦ ἴδιου, εἶναι τώρα ὁ καρπός τοῦ ἄνθους μου⁶.

Τό αἶσθημα αὐτό τῆς ταύτισης στηρίζεται πάνω στήν αἴσθηση μιᾶς κοινότητας τῆς οὐσίας πού ὑφίσταται ἀνάμεσα στούς δύο ὅρους τῆς ταύτισης, οἱ ὅποιοι μ' αὐτόν τόν τρόπο συντοποθετοῦνται —στή στατική μορφή τῆς σχέσης τους— ἢ συνθέτονται —στή δυναμική της μορφή— μέσα ἀπ' αὐτό πού θά ὀνομάζαμε κοσμική συνείδηση, δηλαδή στή συνείδηση (πού σημαίνει γνώση ἀλλά καί συμμετοχή, ἑτερογνωσία καί αὐτογνωσία), τῆς καταγωγῆς, τῆς ζωῆς, καί τῆς ἀρμονίας τοῦ σύμπαντος.

Ἐσύ κι ἐγώ, κι ὅμοια μέ τόν πρῶτο ἥλιο, τά πάντα
ἐποπτεύουμε,
ἀπό τήν ἀνατολή μας⁷.

Ἐσύ ἀνάβεις μέ τόν ἥλιο σου φωτιά στή μέρα μου,
θεέ, κι ἔτσι ὅλα ἀρχίζουν νά ἐτοιμάζονται ἐν σοί
γιά τούτη τή μεγάλη πυρκαγιά πού ἡ αὐγή,
ἀρχαία ἔγερση τῆς ζωῆς,
καθορίζει κραυγάζοντας τή χαρά της
γιατί ἐσύ, θεέ, καί γώ συντηκόμαστε
σέ τούτη τήν ἀπαρχή τῶν ἀπαρχῶν⁸.

Ἡ αἴσθηση, τώρα, τῆς κοινότητας τῆς οὐσίας, ἀπό τήν ἴδια τή φύση της —πού καθορίζεται ἀπό ἐκεῖνες τίς χρονικές παραμέτρους τῆς σχέσης τοῦ ὑποκείμενου μέ τό ἀντικείμενο πού ἀναφέραμε πρίν, καί ἡ ὁποία ἐνισχύει τά στοιχεῖα τῆς ἀπό κοινοῦ ροῆς σέ βάρος τῶν στοιχείων ἐκείνων πού, ἀντίθετα, ἀνταποκρίνονται σέ μιά στάση σ' ἕνα χώρο κοινό— ἀπ' τήν ἴδια, λοιπόν, τή φύση της ἡ αἴσθηση τῆς κοινότητας τῆς οὐσίας συνιστᾷ καταστάσεις μιᾶς κοινότητας εὐρύτηρης, μιᾶς κοινότητας λειτουργίας καί ψυχισμοῦ, καί πού γι' αὐτό θά τίς ὀνομάζαμε «καταστάσεις ἐπιθυμίας» — ἀνασπώντας, θέβαια, ἀπό τή λέξη κάποιες μεταφυσικές σημασίες της πού θά μπορούσαν νά τοποθετηθοῦν μέσ στό πλαίσιο κάποιας ὁρολογίας τοῦ μυστικισμοῦ.

Ἐρχόμενε θεέ, σ' αἰσθάνομαι ἀνάμεσα στά χέρια μου,
βρίσκεισαι δῶ σφιχτοπλεγμένους μαζί μου, σ' ὠραία μάχη
ἀγάπης, καθῶς
μιά φωτιά μέ τόν ἀγέρα της⁹.

6. Στό ἴδιο, σ. 28.

7. Στό ἴδιο, σ. 88.

8. Στό ἴδιο, σ. 91.

9. Στό ἴδιο, σ. 19.

‘Ο ποιητής νιώθει τήν κοινότητά του μέ τήν «παρουσία» —πού εἶναι ἡ παρουσία τοῦ θεοῦ— μέσα ἀπό καταστάσεις ἐπιθυμίας, μέσα σ’ ἓνα πεδίο ἐπιθυμίας, ἐπιθυμίας πού δίνεται, ἐπιθυμίας πού παίρνεται, ἐπιθυμίας ἀκέραιης, ἀμοιβαίας καί ἀκεραιωτικής. ‘Ο θεός ἐπιθυμεῖται, αὐτό δέν χρειάζεται ἐξήγηση: ποιά ἄλλη θά μπορούσε νά εἶναι ἡ αἰτία τοῦ ὁράματος τοῦ ποιητῆ, ἡ αἰτία ὅλης αὐτῆς τῆς πνευματικῆς περιπέτειας, ἡ αἰτία αὐτῆς τῆς ποίησης καί τοῦ μυστικιστικοῦ λόγου γενικά;

‘Εγώ ἐσώριασα τήν ἐλπίδα μου
σέ γλώσσα, σέ ὄνομα προφερμένο, σέ ὄνομα γραμμένο·
στό πᾶν ἐγώ ἔδωσα ὄνομα
κι ἐσύ ἔλαβες τή θέση
ὅλης αὐτῆς τῆς ὀνοματοσύνης¹⁰.

‘Η αἰτία εἶναι ἡ ἐπιθυμία γιά τό θεό·

“Αν ἐγώ βγῆκα τόσο στόν κόσμο,
ἦταν μονάχα καί πάντα
γιά νά σέ θρῶ, ἐπιθυμητέ θεέ
ἀνάμεσα σέ τόσα κεφάλια καί τόσα στήθη
τόσων ἀνθρώπων¹¹.

“Ὅμως μέσα ἀπό μιά τέτοια ἀτελή κατάσταση ἐπιθυμίας ὁ ἄνθρωπος δέν θά μπορούσε νά ἀκεραιωθεῖ: γιά νά εἶναι ἀκέραιος πρέπει ἡ ἐπιθυμία του νά εἶναι ἀκέραιη, πρέπει μιά ἄλλη ἐπιθυμία ν’ ἀντανακλᾷ τή δ’-κή του καί ἡ δική του ν’ ἀντανακλᾶται πάνω σ’ αὐτήν: ἡ ἐπιθυμία του γιά νά εἶναι ἀκέραιη πρέπει νά εἶναι διπλή.

‘Ιδοῦ ἐσύ ὡς καθρέφτης πεσμένος ἀντίκρου στή σελήνη,
ἀπό ἔρωτα γιά τή θάλασσα αὐτή καί γιά ὅποιον τή διασχίζει
κι ἀπό ἀγάπη στό πλήρες περίγραμμα¹².

“Ἔτσι, αὐτό μέσ ἀπ’ τό ὁποῖο συνθέτονται τό ὑποκείμενο μέ τό ἀντικείμενο καί τό ὁποῖο ὀνομάσαμε πρίν «κοσμική συνείδηση», παίρνει τώρα μιά πιο συγκεκριμένη καί οἰκεία μορφή: οἱ δύο αὐτές ἐπιθυμίες συναποτελοῦν μιά καί μόνη συνείδηση, τή «συνείδηση πού ἐπιθυμεῖ κι ἐπιθυμεῖται»¹³, κι ἔτσι ἡ «κοσμική συνείδηση» γίνεται «συνείδηση ἀγαπητική»:

Καί σύ ἦσουν στό μαγικό πηγάδι τό πεπρωμένο
ὅλων τῶν πεπρωμένων τοῦ ωραίου αἰσθησιασμοῦ
πού ξέρει πῶς ἡ σέ πληρότητα ἀπόλαυση

10. Στό ἴδιο, σ. 21.

11. Στό ἴδιο, σ. 34.

12. Στό ἴδιο, σ. 32.

13. Στό ἴδιο, σ. 33.

τῆς ἀγαπητικῆς συνείδησης
εἶναι ἡ μέγιστη ἀρετὴ πού μᾶς ὑπερβαίνει.

Ἦσουν αὐτό γιὰ νά μέ κάνεις νά σκεφτῶ πῶς ἐσύ ἦσουν ἐσύ,
γιὰ νά μέ κάνεις νά νιώσω πῶς ἐγώ ἤμουν ἐσύ,
γιὰ νά μέ κάνεις ν' ἀπολαύσω πῶς ἐσύ ἦσουν ἐγώ,
γιὰ νά μέ κάνεις νά κραυγᾶσω πῶς ἐγώ ἤμουν ἐγώ
στό βάθος ἀγέρα ὅπου βρίσκομαι,
ὅπου εἶμαι ζωο βάθους ἀγέρα
μέ φτερά πού δέν πετοῦν στόν ἀγέρα,
πού πετοῦν στό φῶς τῆς συνείδησης¹⁴.

Μές ἀπ' αὐτὴν τὴν ταύτιση τοῦ θεοῦ πού ἐπιθυμεῖται μέ τό θεό πού ἐπιθυμεῖ, δηλαδή μέ ἀπ' τὴν ταύτιση αὐτοῦ πού ἐπιθυμεῖται μ' αὐτόν πού ἐπιθυμεῖ, ἰδρύεται ἡ ταυτότητα τοῦ ἐπιθυμοῦντος μέ τό ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας του, ταυτότητα πού μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νά θεωρήσουμε τόν ἐπιθυμητή ὡς ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας του, καί, ἀντίστροφα, τόν ἐπιθυμούμενο ὡς ὑποκείμενο τῆς ἐπιθυμίας. Γι' αὐτό καί ἡ ἐπιθυμία γιὰ τό θεό εἶναι ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἐπιθυμία κι ὄχι γιὰ τίς ἀπολαύσεις πού ἀπορρέουν ἀπ' αὐτὴν καί πού καθορίζονται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴν εὐτυχὴ σχέση - σύμπτωση μέ τὰ συγκεκριμένα κάθε φορά καί, ἀνάλογα μέ τίς συνθήκες, εὐάρεστα ἀντικείμενα. Ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη λέει στό Θεό: «Δέν ἐπιθυμῶ αὐτό πού προέρχεται ἀπὸ Ἑσένα, ἀλλά ἐπιθυμῶ Ἑσένα μονάχα, ὦ γλυκύτατε Ἐρωτα!»¹⁵. Ἡ ἐπιθυμία συνιστᾷ μιὰ κοινότητα οὐσίας· αὐτό πού ἐπιθυμεῖται εἶναι ὁ κόσμος, κι αὐτός πού ἐπιθυμεῖ εἶναι πάλι ὁ κόσμος. Ἡ διάκριση ἀνάμεσα στό ἐπιθυμοῦν ὑποκείμενο καί τό ἐπιθυμούμενο ἀντικείμενο ἀναιρεῖται· ἔτσι, μέ ἀπ' τὴ μεταφυσικὴ διάσταση τῆς ἐπιθυμίας ἐπιτυγχάνεται τό μυστικιστικὸ ἰδανικὸ τῆς ἑνώσεως ὑποκειμένου μέ ἀντικείμενο.

Σύμφωνα μ' αὐτὰ ἡ ἐπιθυμία στόν Χιμένεθ δέν εἶναι ἡ ἐπιθυμία - ὑποδοὺλωση στό συγκεκριμένο ἀντικείμενο, δέν εἶναι ἡ ἐπιθυμία - ἀνάγκη πού τὴν πολεμᾷ ὁ μυστικός, ἀλλ' ἀποτελεῖ τὴν κατάσταση ἐκείνη μέ ἀπ' τὴν ὁποία φανερῶνεται καί συνειδητοποιεῖται ἡ κοινότητα οὐσίας ἀνάμεσα στό ὑποκείμενο τῆς μυστικῆς ἐμπειρίας καί στὴν πραγματικότητα πού ἡ σύλληψή της ὡς παρουσίας ἀποτελεῖ στὴν οὐσία της μιὰν ἐνόραση τοῦ θείου ὡς παρουσίας. Δέν πρόκειται ἐδῶ γιὰ φανταστικά ὁράματα καί γιὰ παραισθήσεις —εἴτε γνήσιες, εἴτε

14. Στό ἴδιο, σ. 63.

15. «Non voglio quello che esce da te, ma sol voglio te, O dolce Amore!», Santa Caterina da Siena, *Vita e Dottrina*, κεφ. 6 (*Opere della Seraphica Santa Caterina da Siena*, τ. 1, Siena, Gigli, 1727).

πλαστές— αλλά για τό αΐσθημα μιās γνήσιας, πραγματικής παρουσίας πού ό ποιητής μέσ απ' τήν ταύτισή του μ' αὐτήν κατορθώνει νά πετύχει, νά βρεῖ, τή μέχρι πρίν λανθάνουσα ταυτότητά του.

III

Ἡ μέθοδος τῆς ἀνάγνωσης σέ δύο φάσεις, δηλαδή ἡ ἀνάγνωση-αἰσθηματική στοίχιση μέ τό κείμενο, καί ἡ ἀνάγνωση-λογική κατανόηση τοῦ κειμένου, μέ ὁδήγησε μέχρις ἐδῶ. Τά προβλήματα ἀνάγνωσης τοῦ συγκεκριμένου ποιητικοῦ ἔργου πιστεύω ὅτι ἐντάσσονται στή γενικό-τερη προβληματική τῆς ἀνάγνωσης τοῦ ποιητικοῦ κειμένου.

Τελειώνοντας θέλω νά ἐπανέλθω στή μέθοδο πού ἐπιβουληθικὰ χρησιμοποίησα στήν ἀρχή τῆς πρώτης φάσης τῆς ἀνάγνωσης τοῦ κειμένου τοῦ Χιμένεθ, δηλαδή στή μέθοδο τῆς γύμνωσης τοῦ ἔργου ἀπό τίς καθαρά αἰσθητικές του ιδιότητες, ἤ, πιά γενικά, στή μέθοδο τῆς σμίκρυνσης τῆς κλίμακας. Στήν ἀρχή, λοιπόν, τῆς ἀνάγνωσης - αἰσθηματικής στοίχισης μέ τό κείμενο, κάνοντας χρήση αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς γύμνωσης - σμίκρυνσης, εἶχα τό αΐσθημα ὅτι χρησιμοποιοῦσα ἕνα τέχνασμα. Ὅταν, ὅμως, εἶχα περάσει κι εἶχα προχωρήσει ἀρκετά μέσ στήν ἀνάγνωση - λογική κατανόηση τοῦ κειμένου, ἄρχισα νά πιστεύω ὅχι μόνο στήν ἀποτελεσματικότητα αὐτοῦ τοῦ τρόπου, ἀλλά καί στή νομιμότητά του, νομιμότητα πού δίνει τή δυνατότητα νά μιλάω πιά γιά μιὰ ἀναγνωστική μέθοδο γύμνωσης - σμίκρυνσης τοῦ κειμένου. Αὕτῃ ἡ μέθοδος βασίζεται στό προσεκτικό ξεχώρισμα αὐτοῦ πού εἶναι μιὰ γλώσσα ποιητική ἀπό ἐκεῖνο πού εἶναι καθαρή, φαινομενολογική περιγραφή μιᾶς ὀρισμένης καί συγκεκριμένης ἐμπειρίας.

Αὐτό πού σέ πρώτη ματιά ὡς ποιητικότητα ἐλκύει, ἀμέσως μετά ἀποβαίνει αἰσθητικός φόρτος, σέ βαθμό μάλιστα τέτοιο πού ἡ «παραδοξολογική» γλώσσα πού χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητής γιά νά περάσει τή μυστική ἐμπειρία του σ' ἕνα ἐκφραστικό ἐπίπεδο, ὁδηγεῖ στό νά θεωρήσουμε καί τήν ἴδια τή μυστική ἐμπειρία του παράδοξη· μᾶς ὁδηγεῖ δηλαδή στό σημεῖο νά θεωρήσουμε τή μυστική ἐμπειρία του σάν μιὰ ἀλλοίωση καί νόθευση μιᾶς πραγματικής ἐμπειρίας. Ὅμως, χάρη στήν ἀναγνωστική μέθοδο τῆς γύμνωσης - σμίκρυνσης, αὐτό πού φαινόταν παράδοξο στήν ἐκφραση τῆς μυστικῆς ἐμπειρίας τοῦ ποιητῆ ἀποδείχτηκε ὅτι ἦταν ἕνα ρητορικό ἢ λογοτεχνικό παράδοξο. Ἔτσι, ἂν δεχτοῦμε ὡς δεδομένη τήν ὑπαρξη μέσα σ' αὐτό τό κείμενο κάποιου μυστικιστικοῦ παράδοξου, τότε αὐτό δέν συνίσταται σέ μιάν ἀλλοίωση - νόθευση τῆς σκέψης ἢ τῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἕνα λεκτικό παράδοξο, δηλαδή ἕνα στοιχεῖο τῆς λογοτεχνικότητας τοῦ κειμένου. Εἶναι κάτι ἀνάλογο μέ τήν προσπάθεια τοῦ φορμαλισμοῦ γιά «ἀνοικεῖωση», δηλαδή ἕνα λογοτεχνικό τέχνασμα μέσω τοῦ ὁποῖου διεγείρεται ἡ προσοχή τοῦ ἀναγνώστη γιά κάτι πού ἂν ἐκφραζόταν σέ μιὰ μή παραδοξολογική γλώσσα θά ἐξακολουθοῦσε, βέβαια, νά εἶναι

τό ίδιο, δηλαδή νά ἔχει τό ίδιο περιεχόμενο, ἀλλ' ἴσως δέν θά κέρδιζε τήν προσοχή τοῦ ἀναγνώστη. Ἐπομένως, τό μυστικιστικό παράδοξο ὡς ρητορικό παράδοξο ἀποτελεῖ ἐκεῖνο τό μέσο μέ τό ὁποῖο ὁ ποιητής ἐπιτυγχάνει εἰς θάρος, συχνά, μιᾶς νοηματικῆς ἀκρίβειας —πού θά στηριζόταν σέ μιάν ἐπίπεδη, «ἀντικειμενική», προβεβιακὰ οὐδέτερη ἀνάπτυξη τῶν νοημάτων— μιᾶ νοηματική πλαστικότητα πού συνίσταται σέ μιάν ἀπόδοση τῶν νοημάτων μέσω τῆς προβολῆς ὀρισμένων ἀπό αὐτά εἰς θάρος ἄλλων. Ἐδῶ, βέβαια, δημιουργεῖται τό πρόβλημα ποιά θά μπορούσαν νά εἶναι τά κριτήρια τῆς ἐπιλογῆς κάποιων στοιχείων πού θά προβάλλονταν εἰς θάρος ἄλλων· ὅμως αὐτό ἀποτελεῖ ἓνα ἄλλο θέμα —θέμα στρατηγικῆς τοῦ κειμένου— καί χρειάζεται ἰδιαίτερη διαπραγμάτευση.

Ἄλλο ἓνα θέμα πού προκύπτει ἐδῶ εἶναι τό ἐξῆς· εἶναι δυνατόν ἓνα ποιητικό κείμενο πού ἀνήκει σ' ἐκεῖνο τό εἶδος ποιήσεως πού περιγράψαμε στήν ἀρχή σάν «ἐορτή τοῦ λόγου», σάν ποίηση πού δέν θυσιάζει τό λόγο στό νόημά του, εἶναι δυνατό σ' ἓνα τέτοιο κείμενο νά διακρίνουμε τό βίωμα ἀπό τήν ἔκφρασή του; Αὐτό κι ἂν ἦταν δυνατό δέν θά ἦταν νόμιμο: ὅταν χρησιμοποιοῦμε κάποια μέθοδο ἀνάγνωσης τοῦ ποιητικοῦ κειμένου, δέν τό κάνουμε γιά νά ἀναγάγουμε τήν ἀνάγνωσή του σέ ἀνάγνωση ἑνός ἄλλου κειμένου, ἑνός κειμένου π.χ. ἀπλῆς, ἀπρόσωπης, «ἐπιστημονικῆς» περιγραφῆς μιᾶς ἐμπειρίας ἢ ἑνός φαινομένου. Ἀντίθετα, καταφεύγουμε σέ κάποιες μεθόδους γιά νά πετύχουμε μιάν ἀνάγνωση ἐπαρκῆ πού θά μπορούσε ν' ἀποκαταστήσει σέ ὅσο γίνεται μεγαλύτερο βαθμό τό ὄραμα τοῦ ποιητῆ — κι ἂν εἶναι δυνατό νά τό διαστεῖλει μέ μιᾶ ἀνάγνωση πλήρως ἐνεργητική πού προχωρᾷ πρὸς δυναμικές συγκεκριμενοποιήσεις τοῦ ἔργου, συγκεκριμενοποιήσεις πού ἐπιτελοῦνται μέσω τῆς ἐνεργοποίησης τῶν περιοχῶν τοῦ ἀκαθόριστου καί τοῦ νοηματικά δυνητικοῦ πού ὑπάρχουν μέσα στό κείμενο. Δέν θά ἔπρεπε, λοιπόν, νά παρασυρόμαστε σέ μιᾶ κριτική κατά τῆς χρησιμοποίησης ὁποιασδήποτε μεθόδου ἀνάγνωσης ἑνός ποιητικοῦ κειμένου βασιζόμενοι στό δεδομένο τοῦ ἀρχικοῦ ἐκείνου αἰσθήματος ἀντιπαράθεσης πού μερικά «δύσκολα» κείμενα προκαλοῦν στόν ἀναγνώστη, γιατί αὐτό ἀποτελεῖ μόνο μιᾶ «στιγμή» στή διαδικασία τῆς ἀνάγνωσης καί, ὡποσδήποτε, δέν τήν καθορίζει — ἄλλωστε ἓνας τρόπος ἀνάγνωσης πού καθορίζεται ἀπό αὐτό τό αἶσθημα συνιστᾷ ἀπλά —εἴτε φανερά, εἴτε καλυμμένα— μιᾶ ἐριστική, πολεμική ἀνάγνωση-παραποίηση τοῦ κειμένου, ἢ ὁποία λειτουργεῖ σέ προσωπικό ἐπίπεδο μόνο καί, ἐκ τῶν πραγμάτων, εἶναι ἀδύνατο ν' ἀποτελέσει μέθοδο ἀνάγνωσης.

Ἡ μέθοδος τῆς «σμίκρυνσης», λοιπόν, πού προϋποθέτει τή δυνατότητα διάκρισης μέσα ἀπ' αὐτό πού ὁ ποιητής ἐκφράζει, ἐκείνου πού ὁ ποιητής ἔχει βιώσει, δέν ἐφαρμόζεται ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ἀκριθῆς ἰσορροπία ἀνάμεσα στό βίωμα καί στήν ἔκφραση, ἀλλά ἐκεῖ ὅπου αὐτή

ή ισορροπία κλονίζεται σέ τέτοιο βαθμό ώστε νά δημιουργεῖται τό ρητορικό παράδοξο. Γι' αὐτό καί ὁ τρόπος ἐφαρμογῆς αὐτῆς τῆς μεθόδου δέν θά μπορούσε νά εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἴδιος γιά κάθε ἀνάλογο κείμενο, μιά καί ὁ χαρακτήρας αὐτῆς τῆς ισορροπίας ἀποτελεῖ κάθε φορά μίαν ἐντελῶς προσωπική περίπτωση, καί δέν εἶναι δυνατό νά ἀναχθεῖ ἀπλά καί μόνο σ' ἓνα ἐπίπεδο ὑφολογικῶν διαφορῶν.

Σύμφωνα μ' αὐτά, μπορούμε νά μιᾶμε ὄχι γιά τρόπο, ἀλλά γιά τρόπους ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου τῆς «σμίκρυνσης», καί μιά πιθανή πρόταση ἐφαρμογῆς κάποιου ἀπό αὐτούς τούς δυνατούς τρόπους μόνο σέ σχέση μέ κάποιο κάθε φορά συγκεκριμένο κείμενο θά μπορούσε νά γίνει.

SUMMARY

Vangelis Athanassopoulos, *The bipartite reading method and the reduction method of a mystic poetical text*

The ways I followed trying to cope with the reading problems of a concrete mystic poetical work, are here proposed as reading methods of a mystic poetical text in general: it is the bipartite reading method (: the reading - sentimental ranging with the text, and the reading - logical comprehension of the text) and the reduction method of text, which method assists one to grasp the poet's mystical experience relieving it from the rhetorical paradox which qualifies its literary expression.